

Svenska kyrkan och jojken

Abstract

Jojken är ett muntligt uttryck bland samer som funnits sedan urminnes tider. Att jojka var ett sätt att berätta och beskriva djur, människor, händelser, supranormala relationer etc. Eftersom jojken också användes som verktyg för nåjder eller personer med liknande kunskaper för att nå andra medium, blev jojken stämplad av kyrkan under 1600-talet som ett djävulens verk. Under lång tid var detta uttryckssätt förbjudet och straffbart. Men jojken försvann inte. Den levde sitt liv i det inofficiella rummet, långt borta ifrån den styrande eliten som oftast fanns vid kusten. Syndastämpeln som kyrkan så skickligt implanterat blev så småningom samernas egen syn på jojka på många håll. Trots det, när man studerar äldre inspelningar från början av 1910-talet och anteckningar från slutet av 1800-talet, ser man att många präster, särskilt i norra Västerbotten och södra Norrbotten varit mer än aktiva att dokumentera jojka. De har även blivit tillägnade egna melodier, det förnämsta man som jojkutövare någonsin kan skänka någon. Till och med bland læstadianska predikanter har det förekommit att man accepterat jojkning: "Jojkning är inte syndigt, blott man inte jojkar syndigt, liksom det ej heller är syndigt att dricka tvenne supar när det är kallt." Studien granskar jojkens roll hos den samiska befolkningen i relation till kyrkans folk, med fokus på 1900-talets utveckling.

Inledning

När Gud i tidernas början kastade djävulen ned från himmelen, så började denne i sin djävulskhet och ilska att jojka och tralla med många ljud. Och därav har även lapparna fått den hemska och syndiga seden att jojka och tralla på samma sätt som den onde själv. Därför jojkar den kristne lappen aldrig och tillåter inte heller någon annan att jojka i hans kåta.¹

Detta citat, här översatt till svenska, är nedtecknat på finska av Samuli Paulaharju. Paulaharju var en finsk etnograf som i början av 1900-talet skrev ett flertal böcker om sina resor, mestadels i norra Finland, och dokumenterade livet där människor levde i en självhushållning med

¹ Samuli Paulaharju, *Lappmarksminnen* (Stockholm 1977) s. 112–113.

jakt, fiske, boskapsskötsel, renskötsel och småskaligt jordbruk. Hans bok *Lappmarksminnen* innehåller en hel del jojkmaterial och den visar på den tidsanda som då rådde i Nordkalotten, en syn som visar att jojk uppfattades som något syndigt och som har sina historiska rötter. Paulaharjus beskrivningar är i de flesta fall direkt överförbara till nordsvenska förhållanden. Han beskriver också att många ändå hade en relativt moderat inställning till jojk som något syndfullt:

[...] och själve prästen Laitinen, en allvarlig kristen, samt den kände predikanten Ies-Pieti har sagt, att jojkning inte är synd om man blott inte jojkar syndigt, liksom det inte heller är synd att dricka tvenne supar, när det är kallt.²

En annan bild av dåtidens världsuppfattning ger Sjul Jonsson, född 1857 i Fatmomakke, som var av den övertygelsen att jojkning kommer att fortleva till domedagen.³

Vi har inte särskilt mycket källor som explicit berättar om kyrkans inställning till jojk som syndig företeelse. Jojken kallades för ”trollsång” eller ”förbannad sång” under 1600- och 1700-talen och särskilt de norska pietistiska missionärerna ansåg den som medel för annat än bara ett uttryck för sång.⁴ Johannes Schefferus beskriver i sin *Lapponia* (1673) att kyrkan bedrev en kamp för att den samiska rituella trumman skulle försvinna, och att användningen av trumman och jojken var intimt förknippade med varandra. Han hänvisar bland annat till lappmarksprästen Johannes Tornæus⁵ som beskrev trumman som det ”djävulska redskapet”.⁶ En annan av Schefferus källor, jokkmokksprästen Samuel Rheen, skildrade hur samerna använde jojk tillsammans med trumman i ritualer. Den som använde trumman sjöng med hög röst, ”huilket the kalla Joijke”, och alla som var på plats sjöng med,

² Paulaharju (1977) s. 113.

³ Karl Tiréns dagböcker (1913), Dialekt-, ortnamns- och folkminnesarkivet i Umeå (DAUM) s. 9.

⁴ Rolf Kjellström, Gunnar Ternhag & Håkan Rydving, *Om jojk* (Hedemora 1988) s. 103

⁵ Johannes Schefferus, *Lapland* (Stockholm [1673] 1956) s. 117f.

⁶ Johannes Tornæus, ”Berättelse om om Lapmarckerna och Deras Tillstånd”, i *Berättelser om samerna i 1600-talets Sverige: Faksimilutgåva av de s.k. Prästrelationerna m.m. först publicerade av K. B. Wiklund 1897–1909* (Umeå [1672] 1983:XVII. 3) s. 29ff.

manfolket med en hög stämma och kvinnorna med en lägre, ”huillet the kalla duura”.⁷ Troligtvis menas med hög och låg stämma i detta fall, dynamiskt starkt och svagt, möjligtvis att man jojcade i samma oktav. När nåjden fick sin kallelse lärde andarna honom att jojka och hur of-ferriterna skulle gå till.⁸ Harald Grundström, komminister i Jokkmokk under 1950-talet, och forskare vid Landsmåls- och folkminnesarkivet i Uppsala (ULMA, numera Dialekt- och folkminnesarkivet i Uppsala, DFU) hänvisar till prästen Henric Forbus som i sina visitationer på 1700-talet ville veta jojktexternas innehåll. Enligt Grundström använde samerna då ett tvetydigt språk för man inte ville lämna ifrån sig den verkliga texten, på grund av risk för repressalier.⁹

Det är uppenbart att Svenska kyrkan på 1600- och 1700-talen såg jojken och trumman som syndens redskap, och det primära syftet med denna artikel är inte att presentera belägg för att så var fallet. Man kan säga att från kyrkans perspektiv har man lyckats med demoniseringen av jojken fram till 1800-talet. Vid sekelskiftet 1900 engagerar sig ett flertal präster med att dokumentera jojktexter, en sådan tidig person är Johannes Mörtsell som var kyrkoherde i Malå. Han publicerade 1888 en artikel om *Lapparnes sång* i tidskriften Runa, samma år som han avled. Mörtsells arbete kännetecknas av ett inifrånperspektiv och han ansåg för övrigt inte att jojka var syndigt.¹⁰ Syndastämpeln ligger emellertid fortfarande kvar som en hämsko när begreppsparet jojka-kyrka sammanförs, nu är det dock inte kyrkan som anser att jojken är syndig, utan delar av den samiska menigheten anser också så. Därför kan man fortfarande uppleva motstånd om man vill framföra jojka i kyrkans lokaler och i vissa områden är det fortfarande omöjligt att jojka i kyrkan.¹¹ Många präster har varit framstående när det gäller att samla in jojka

7 Samuel Rheen, ”En kortt Relation om Lapparnes Lefwarne och Sedher, wijd-skiepells-ser samt i många Stycken Grofwe wildfarells-ser”, i *Berättelser om samerna i 1600-talets Sverige: Faksimilutgåva av de s.k. Prästrelationerna m.m. först publicerade av K. B. Wiklund 1897-1909* (Umeå [1671] 1983:XVII. 1) s. 33.

8 Uno Holmberg, *Lapparnas religion* (Uppsala [1915] 1987) s. 81.

9 Harald Grundström, ”Lapsk kultur belyst genom jojkning: Föredrag i Vitterhetsakademien 9/1 1958”, *Svenska landsmål och svenskt folkliv* 117 (1994) s. 174.

10 Mathias Boström, ”Johannes Mörtsells jojkkuppteckningar: En återutgivning av ’Lapparnes sång’ (1888) med inledning och efterord”, *Noterat* 18 (2010) s. 99-116.

11 Jag har egna erfarenheter av detta.

och flera har varit och är aktivt engagerade i att föra jojken och kyrkan närmare varandra. Det är detta arbete som jag vill framhäva i denna artikel: vad har präster och kyrkan spelat för roll i dokumentationen av jojk och vad är innehållet i dessa jojklåtar? Det finns ett stort antal jojkar till kyrkans män. Genusperspektivet skevar i detta fall, men det ska betraktas utifrån att prästrollen varit exklusivt manlig fram till dagens moderna Sverige. Syftet är att visa på den komplexitet ämnet jojk berör.

Om jojk

För att förstå begreppet jojk tarvas en del förklaringar. Verbet *jojka* kommer från det samiska ordet *juoigat*.¹² Ordet förekommer i alla samiska språk med vissa små variationer på uttal och stavning, det som skiljer är vad man kallar sången som man jojkar. På nordsamiska kallar man en ”jojksång” för en *luohti* (plural *luodit*) och innehållet är *dájahusat*, ’jojktext’. På lulesamiska pratar man om en *vuolle*, ’jojksång’, och *tsábmüt*, ’jojktext’, på umesamiska heter det *vuöllie* och på sydsamiskt område kallar man en jojkmelodi för *vuelie*.¹³ Problemet att beskriva jojk i dag är att verbet *jojka* har transformerats till att också bli ett nomen på svenska. Substantivet har nästlat sig in i vårt medvetande och vi kommer inte ifrån detta egentliga felaktiga uttryck. Vi är fångade av det svenska språket. Man sjunger inte en sjung på svenska, utan man sjunger en sång. Likväl kommer jag att använda mig av den svenska terminologin i denna artikel, att *jojka* (verb), *jojkk* (substantiv), *jojkmelodi* och *jojktext*.

Kristoffer Sjulsson beskriver hur man betraktade jojkmelodierna i Västerbottensfjällen:

de bland lapparna från ålder brukliga vuolle eller såsom de bland nybyggarna kallas jojksångerna hafva en allvarlig prägel och äro yttringar av sorg och längtan, hat och hänförelse, och passa ej i stycke med ungdomens glädtiga ungdomsyra. De sjungas helst af äldre, och då sinnet är upptaget af allvarliga betraktelser.¹⁴

¹² Jag kommer i största möjliga mån att använda nordsamisk ortografi som i detta fall.

¹³ Se Krister Stoor, *Juoiganmuitalusat – jojkberättelser: En studie av jojakens narrativa egenskaper* (Umeå 2007) s. 20; Matts Arnberg, Israel Ruong & Håkan Unsgaard, *Jojk* (Stockholm 1997) s. 6.

¹⁴ Olof Petter Pettersson, *Kristoffer Sjulssons minnen: Om Vapstenlapparna i början af*

I Sveriges Radios inspelningar från 1953–1954 är det tydligt att Tärnaby-representanternas, och särskilt Nils Mattias Anderssons, bidrag är sånger som handlar om längtan om ett svunnet liv.¹⁵

Åsikten att jojken skulle vara ett syndfullt sätt att sjunga förekommer ofta än i dag, särskilt inom den læstadianska väckelsen i de norra landsdelarna. Det kan ses som en paradox, att jojken i dag är som starkast där læstadianismen är som starkast. Man kan därmed, enligt min mening, inte beskylla læstadianismen för att jojken försvann på vissa ställen under 1900-talet. I de sydsamiska områdena, där jojken har den svagaste ställningen i det tredje milleniet, dit har aldrig den læstadianska väckelsen nått. Den svenska assimileringspolitik har förmodligen varit ett större hot mot jojken än missioneringen. Senare tiders massmedieindustri har också haft sin betydelse på att påverka jojkandet.¹⁶ Frågan kan ställas om Lars Levi Læstadius verkligen predikade för att jojken var något syndigt? I hans klassiska verk *Fragmenter i lappska mytologien* (författad 1839–1845), skriver han i förordet om jojk, att lapparnas sång inte alls är alldeles obehaglig. Det är uppenbart att Læstadius inte varit särskilt imponerad av jojk, men han såg hur den påverkade utövaren. Han fortsätter:

[...] men ehuru de till sången improviserade orden icke sakna all poetisk lyftning, kan man dock i dem icke upptäcka det minsta spår till Rythm. För övrigt har jag sett Lappar lika så hänförde eller inspirerade af sin sång [...]¹⁷

I Læstadius senare predikningar om jojk, efter hans religiösa uppvaknande 1844, fördömer han jojken hårdare. Han har därmed ändrat attityd. Gustav von Düben som reste i områdena kring Jokkmokk, Arvidsjaur och Sorsele 1868 och 1871 använder i princip samma ord som Læstadius i sin beskrivning av jojk. Det är helt klart att skribenter såsom Læstadius och von Düben är påverkade av G.P. Blom, som båda

1800-talet, Louise Bäckman & Rolf Kjellström (red.) (Stockholm 1979) s. 162.

15 Arnberg, Ruong & Unsgaard (1997); Kappfjell, *Vuelieh jih tjihesh: 3 voernges årjelsaemien vaajestæjjah* (Karasjok 2008) s. 49–64; Stoor (2007) s. 52–53.

16 Ola Graff, ”Den samiske musikktradisjonen”, i Bjørn Aksdal & Sven Nyhus (red.), *Fanitullen: Innføring i norsk og samisk folkemusikk* (Oslo 1993) s. 398.

17 Lars Levi Læstadius, *Fragmenter i lappska mytologien* (Åbo 1997) s. 18.

hänvisar till. Denne menade att den samiska musiken saknar rytm och att den rör sig inom omfånget kvart eller högst en kvint.¹⁸ I sin tur påminner Bloms uttalande mycket om den italienske 1700-talsresenären Giuseppe Acerbis uttryck om jojken som något helt orytmskt.¹⁹ Jämför vi Lars Levi Læstadius betraktelse med hans bror Petrus, hittar vi hos den sistnämnde en mer moderat inställning till jojk:

[...] de äro högst uttrycksfulla naturläten, att jag må säga, men låta för Svenska öron vanligen högst vidriga, ehuru, af goda röster afsjungna, de ändå sakna ett visst behag. Vid ett sådant här glädt samqväm utgjuter hvar och en sina känslor i sång; den ena faller ofta den andre om halsen, så hålla de hvarandra omfamnade ofta länge, tala och svara hvarandra med sång, gråta understundom, af sorg eller glädje, eller båda blandade: meniskan framlyser helt oförborgad.²⁰

Det är helt uppenbart att Petrus Læstadius uppfattade en dimension av jojken som gemene man inte direkt tänker på – jojken som ett viktigt medium för kommunikationen mellan människor. Likaså kan det också vara en kommunikation mellan djur och människa eller natur och människa. Många har jojkat i sin ensamhet, en slags kommunikation inom sig själv, vilket kan jämföras med meditation eller bön.²¹

Den allra första dokumentationen av jojk publicerades i Schefferus *Laponia*. Där finns två kärleksjojkar upptecknade efter Olof Mattson Sirma, en samisk präststudent i Uppsala. Dessa har senare översatts och tolkats av Björn Collinder (”Kulnatsaj, min lilla vaja” och ”Må solen lysa varmt över ekorrhvattnet”)²² och senare diskuterats och analyserats av Harald Gaski i *Med ord skal tyvene fordrives*.²³ Sirmas sånger har också uppmärksammat av ett flertal andra forskare och rönt internationellt intresse. Bland annat använder den amerikanske poeten

18 Gustav von Düben, *Om Lappland och lapparne: Ethnografiska studier* (Stockholm 1977) s. 319.

19 Giuseppe Acerbi, *Resa i Lappland 1799* (1964) s. 63.

20 Petrus Læstadius, *Journaler 1: Journal för första året af hans tjenstgöring såsom missionaire i Lappmarken* (Umeå 1977) s. 84.

21 Se Stoor (2007).

22 Schefferus ([1673] 1956) s. 315–318.

23 Harald Gaski, *Med ord skal tyvene fordrives: Om samenes episk poetiske diktning* (Karajok 1993).

Longfellow delar av Sirmas text i en av sina dikter.²⁴ Notera att det var en präststudent i Uppsala som var meddelare och bärare av denna kunskap och att man kan tolka texten som att den handlar om en man med hemlängtan. Kan det ha varit Sirma själv som hade hemlängtan? Musikforskaren Ola Graff menar dock att Sirmas text utgör ett exempel på en gemensam samisk poetisk estetik med en ganska fast text som har en äldre historia bakom sig.²⁵

Insamling av jojk under 1900-talet

Under början av 1900-talet får vi bättre kännedom om jojktraditionen till stor del tack vare två personer, Armas Launis och Karl Tirén. Launis var verksam i Finland som kompositör och folkmusikforskare och han dokumenterade över 800 jojkar i Finland.²⁶ Vid samma tidsperiod samlade Karl Tirén in material till sin *Die Lappische Volksmusik*²⁷ där har han redovisat 563 transkriberade jojkar. En hel del av hans insamlade material finns inte publicerat, men det finns bevarat på Musik- och teatermuseet i Stockholm samt på Dialekt-, ortnamns och folkminnesarkivet i Umeå (DAUM).²⁸ Uppskattningsvis ska det finnas närmare 800 jojkar dokumenterade av Karl Tirén. Mellan 1911 och 1915 gjorde han inspelningsresor från Balsfjord i norra Norge – dit Karesuandosamerna flyttade med sina renar under sommaren – till Jämtland. Han har även gjort nedteckningar från tidigare resor då han var verksam i Abisko som konstnär. Gunnar Ternhag har skrivit en biografi om Tiréns verksamhet, både som person och de strapatser han var med om.²⁹

I Tiréns dagböcker finns många noteringar om möten med före-

24 Se Arnberg, Ruong & Unsgaard (1997) s. 6–9; Gaski (1993) s. 16–17; Kjellström, Ternhag & Rydving (1988) s. 106–110.

25 Ola Graff, "Om kjeresten min vil jeg joike": *Undersøkelser over en utdodd sjøsamisk joiketradisjon* (Karasjok 2004) s. 236.

26 Armas Launis, *Lappische Juoigós-Melodien: Gesammelt und herausgegeben von Armas Launis* (Helsingfors 1908).

27 Karl Tirén, *Die Lappische Volksmusik: Aufzeichnungen von Juoikos-Melodien bei den schwedischen Lappen* (Stockholm 1942).

28 Arkivet ska läggas ned och i skrivande stund vet vi inte var materialet kommer att placeras.

29 Gunnar Ternhag, *Jojksamlaren Karl Tirén* (Umeå 2000).

trädare för den læstadianska trosuppfattningen och ibland överraskar uppgifterna om vem som stått som förmedlare av jojkar. När Olof Olsson Sunna, boende i Bolnnuluokta vid den nordvästra stranden av Torneträsk, 1911 jojkede en längre låt från Jukkasjärvi, berättade han att han lärt sig jojken av sin lärare som också var læstadiansk ”präst”³⁰ Denne man hyste stort medlidande med en same som dömts till fängelse på Långholmen för renstöld och tack vare läraren och sången förekom, enligt Sunna, inte längre några renstölder i Jukkasjärvi.³¹ Det är anmärkningsvärt att det var en læstadianpredikant som lärt Sunna denna jojka.

Om Karesuandosamerna berättade Johan Anti Omma att man tidigare samlades för att

öfva sina nationalsånger. Vissa tider ett par tre gånger i veckan. Men denna sed utrotades, när de skulle lära sig sjunga i kyrkan. Då måste de öfvergifva de syndiga gamla joigos och öfvergå till laulot (finska lauheijos) och sjunga nu endast andaktssånger eller ”sånger ur bok”³²

Temat att *joigos* är synd och *laulot* var det enda som var tillåtet finner vi särskilt vanligt förekommande i de nordligaste trakterna från Jokkmokk och norrut till Karesuando genom Tiréns noteringar. Folk kunde tänka sig att jojka för Tirén, bara ingen annan hörde på. Vid ett tillfälle gick kvinnorna ut ur kåtan när en meddelare jojkede ett antal jojkmelodier till Tirén. Han skriver i sin dagbok:

Den 22 juli anträdde hemresan med nattåget, och befanns min samling lappska melodier hafva ökats från 130 till 302 st under årets resor, oaktat jag nästan uteslutande forskat bland læstadianer, hvilka för sin stränga religions skull förfölja och förakta dem, som sjunga ”joigos”.³³

³⁰ Tirén använder ordet *präst*, men i själva verket var det predikanter som var verk-samma.

³¹ Karl Tiréns dagböcker (1911, 1912 och 1913), Dialekt-, ortnamns- och folkminnesarkivet i Umeå (DAUM).

³² Karl Tiréns dagböcker (1911), Dialekt-, ortnamns- och folkminnesarkivet i Umeå (DAUM) s. 11.

³³ Karl Tiréns dagböcker (1911), Dialekt-, ortnamns- och folkminnesarkivet i Umeå (DAUM) s. 46.

På Karl Tiréns nästa resa, 1912, träffar han Gustaf Mårtensson (57 år) och dennes hustru Kristina (55 år) vid Nasafjäll. De två säger att kolportörer och länsman har förbjudit samerna att jojka på kyrk- och marknadsplatser.³⁴ I Tärna är biskop Landgren, Härnösand stift (1876–1888) omtalad när han var på besök i Besksele lappskola i Åsele och ville höra jojken, vilket var en sådan överraskning att endast ett barn, Gunilla Kristoffersson, hade vågat träda fram för att jojka för biskopen.³⁵

I en av dagböckerna återger Tirén en predikants ord för att beskriva besvärligheterna att dokumentera jojken i Kirunatrakten.

Predikanten hade sagt, att det står i bibeln, att då Satan utdrevs ur paradiset, blev han arg på Vår Herre och började då sjunga till honom. Härav uppkom jojkingen, ”och den av eder som nu jojkar han skall få jojka i helvetet också.” I Rautasvuoma hade de tidigt sagt: ”den som vågar jojka åt Tirén eller ’herrarne’ (härmed menande troligen forskare eller turister) han skall få jojka i helvetets eld också”. Tiréns mångåriga personliga bekantskap med dessa lappar har dock äntligen tagit ut sin rätt, så att de börja inse, att det ej må vara synd att besjunga vår Herres skapelser – åtminstone i hemlighet för att ej stöta predikanterna.³⁶

Vi känner igen resonemanget från Paulaharjus böcker om djävulens påverkan på jojken. Tirén skriver här om sig själv i tredje person. I tidskriften *Fornvårdaren* visar han sin egen inställning till jojken som icke syndig:

Det är icke, såsom många samer blivit iprättade, någon synd att med jojking besjunga allt vad vår Herre skapat. När vi höra vuolleh till sol, måne, stjärnor, åskan, norrskenet, molnen, stormen, rimfrostkristallerna, fjäll, sjöar, älvar, alla synliga och osynliga tillvarelseformer, människor och djur, måste vi fatta det så, att det är en samernas lovsång till allt, vad Skaparen skänkt oss jordvarelser till nytta och glädje.³⁷

³⁴ Karl Tiréns dagböcker (1912), Dialekt-, ortnamns- och folkminnesarkivet i Umeå (DAUM) s. 7.

³⁵ Karl Tiréns dagböcker (1914), Dialekt-, ortnamns- och folkminnesarkivet i Umeå (DAUM) s. 21.

³⁶ Karl Tiréns dagböcker (1914–1915), Dialekt-, ortnamns- och folkminnesarkivet i Umeå (DAUM) s. 2.

³⁷ Karl Tirén, ”Om jojking och vuolleh”, *Fornvårdaren* 3 (1928) s. 305–306.

Under 1940-talet åker upptecknare från ULMA runt i landet, och särskilt i Arjeplogsområdet, för att dokumentera jojken. I förordet till Harald Grundströms *Lapska sånger* 1 skriver professorn i finsk-ugriska språk vid Uppsala universitet, Björn Collinder, att i Gällivare och Kiruna var deras arbete fruktlöst på grund av det västlæstadianska motståndet. Däremot i Jokkmokk, Arvidsjaur och Arjeplog stod jojken högt i värde och 1958 hade man samlat in 1200 sångnummer i området.³⁸ Den stora skillnaden gentemot Kiruna, Gällivare och Karesuandoområdena var att ingen i Arjeplog eller Arvidsjaur verkar ha varit motsträvig till att jojka, vare sig för Tirén eller ULMA:s personal.

Mellan 1953–1954 gör Sveriges Radio (SR) dokumentationsresor från Västerbotten till Kiruna. Den sydligaste inspelningen, av sydsamen Kristina Nilsson som var på besök vid nomadskolan i Gällivare, kommer från norra Jämtland. Den nordligaste är en inspelning av Nils Hotti från Karesuando.³⁹ Även SR kommenterar problem man möter där jojkning av religiösa skäl inte var välkommen. Trots det förekom det jojkar till präster. En sådan är Nils Mattias Anderssons prästjojka, där texten säger:

prästen är präst och han är min gäst
barnet pinkade i *nahpien* ['mjölkstävän']
men han drack ändå

Prästen var inte så nogräknad och det var hög status att ha prästen som gäst i sin kåta. Jojken avslutas med en uppmaning att stänga dörren så den inte står öppen.⁴⁰ Är detta en markering som visar att prästen eller hans medhjälpare inte förstår att stänga dörren så att det inte ska ryka in från eldstaden, eller är det en markering mot andra att nu är prästen hos mig och ni ska inte vara nyfikna?

³⁸ Björn Collinder, "Förord", i Harald Grundström, *Lapska sånger: texter och melodier från Svenska Lappland fonografiskt upptagna av Landsmåls- och Folkminnesarkivet i Uppsala 1: Jonas Erikson Steggos sånger* (Uppsala 1958) s. 5–6.

³⁹ Arnberg, Ruong & Unsgaard (1997) s. 92, 108.

⁴⁰ Arnberg, Ruong & Unsgaard (1997) s. 157–158.

Religiösa sånger

Det finns många upptecknade jojkar med religiöst innehåll, både kristet och inhemskt samiskt. I Arjeplog och dess omnejd har det exempelvis varit mycket vanligt att man jojkat till prästerna, till Allmaktens fader eller till Jungfru Marias ende son. Arvid Kaddik född 1904 berättar för Edvin Brännström.

Och det finns en woelle till den högste guden i himmelen. Det var för länge sedan en gammal lapp, honom mötte prosten och sade till han att sjunga en religiös sång någon gång och inte bara andra och jag vet int hur religiös den gamle lappen var, men jag tror han var religiös och de gamla de trodde med hela själen, mycket mer än nu, nu är det bara former och gubben sade att han bara hade en gud, och det var den högste guden i den tredje himmeln, och till honom hade han en woelle och den sjöng han med hög röst och den kan jag sjunga, den går inte så högt och den går att sjunga med bas, så den hörs inte till byn.⁴¹

Brännström skriver sedan att Kaddik sjöng ute på isen av Saddajaure och den var högtidlig och vacker.⁴² Han kan sjunga den när ingen annan hör och risken är minimal eftersom han sjunger den lågt. Margareta Bengtsson har förmedlat den nedanstående sången, som inte finns inspelad, men däremot transkriberad.

*Datta gula nieid Marjan ai'dnel mi lüi gul
sun arbmogiis vuodaninis mu ferluttet*

Denna hör jungfru Marias ende son
Som i sin barmhärtighet förlåter mig⁴³

⁴¹ Edvin Brännström, 1932, Arjeplog, Lappland, Institutet för språk och folkminnen (ISOF), Acc 5585:142.

⁴² Brännström 1932, s. 142.

⁴³ Margareta Bengtsson, 1943, Arjeplog, Lappland, Institutet för språk och folkminnen (ISOF), Acc 21694:3.

Sången till Jungfru Marias ende son handlar om Jesus, men i denna version har han en undanskymd roll. Ordet son förekommer inte alls i den samiska texten, den säger Marias ende och min tolkning är att det är Jungfru Maria som är viktigast i sammanhanget och är den som egentligen förlåter. Å andra sidan passar det den samiska traditionen att man inte är en individ utan familjetillhörighet, Jesus är son av Maria. Den viktiga personen är Jungfru Maria, något som mycket väl kan vara en reminiscens från katolsk tid. I en sång som jojkdades av Inga Steggo beskrivs en äldre person, troligtvis en äldre man som på dödsbädden jojkede:

O mottag mig, när detta mitt arma bröst skall stå inför Marias ende son.⁴⁴

Man ska komma ihåg att när man jojkar någon så träder man in i rollen i den man jojkar. Då blir det en intim närhet i det man meddelar i jojken. Harald Grundström diskuterar Jungfru Marias roll i historisk tid och jämför henne med Sáráhká. Till henne offrade man för god barnafödelse, havande kvinnor skulle äta Sáráhká-gröt och dricka hennes vin, särskilt om julen. Maria har kommit in i traditionen och ersatt Sáráhká, eller åtminstone fungerat parallellt. Maria var också starkt bunden till julen. Det är fullt möjligt att man inför utomstående använt Maria när man offrat och internt använt sig av Sáráhká vid samma rit. Grundström skriver att

det var ju klart att under kristningsprocessen Maria till slut kom att dominera över Sarakka och att låtarna till Sarakka kom att i stället riktas till Maria eller som man skulle säga enligt lapsk terminologi: Maria fick ära Sarakkas låtar; man behövde ju bara ändra namnet.⁴⁵

Kristoffer Sjulsson berättar om hur man varnade någon om denne plågade ett djur, så sa man ”*Sarat do!*”, ordets exakta betydelse är okänt, men underförstått kunde djurets oskyldige ande hämnas. Detta skulle kunna vara spår av föreställningar om Sáráhká.⁴⁶ Även musikforskarna

44 Karl-Erik Forsslund, *Som gäst hos fjällfolket* (Stockholm 1914) s. 99.

45 Grundström (1994) s. 179–180.

46 Pettersson (1979) s. 158–159.

ren Olle Edström har diskuterat Jungfru Maria-jojkar och instämmer i att dessa kan ha sitt ursprung i Sáráhká-jojkar.⁴⁷ Att Jungfru Maria fortfarande har en stark ställning i samiskt liv, visas av att Maria bebådelsedag den 25 mars är samisk högtids- och flaggdag.

Det har funnits åtminstone fyra jojkar till Sáráhká levande fram till 1900-talet. En jolk, skriver Arnberg⁴⁸ om att Anders Keinil möjligen behärskade, men när han fick veta att det möjligen skulle spelas upp i radion så tvärvägrade han att delge sig något eller att jojka över huvud taget. Anders Keinil som var en flitig meddelare till ULMA och ej ovan att berätta för framtida forskning fick betänkligheter över att han i det stora mediet på 1950-talet, radion, möjligtvis kunde framträda med sin röst. Detta faktum att det i församlingen fortfarande betraktades som synd blev en för stor börda för Keinil.⁴⁹ Karl Tirén har en inspelning med en kvinna som jojkar *Sáráhká náá náá náá náá*. Hon repeterar ordet Sáráhká tre gånger under inspelningen som pågår i 49 sekunder.⁵⁰ Melodi och uttryck skiljer sig markant från andra jojkar inspelade av Tirén. Osäkerheten är fortfarande stor kring autenticiteten av Sáráhkás jolk i detta fall. Karl-Erik Forsslund skriver att det var en i vandringsstrion⁵¹ som jolkade den, nämligen "Lilla Röken från Östergötland" som han kallar henne. Hennes namn var Maja Wickbom och hon var assistent till Tirén.⁵² Tirén spelade upp en jorksång som var tillägnad Sáráhká för samer i Kiruna vilken väckte bestörtning. Det var förmodligen för att säkerställa jojken som Wickbom jolkade melodin. Tirén beskriver också en händelse i Jokkmokk där han ville glädja en moder genom att hon skulle få höra sin dotter jojka. Temat på sången nämner han inte och den har ingen betydelse för förloppet, utan snarare beviset på att hennes dotter hördes jojka i fonografen. Att bli fotograferad eller att rösten kunde fångas var även det en stor synd:

47 Olle Edström, *Den samiska musikkulturen: En källkritisk översikt* (Göteborg 1978) s. 84-85.

48 Arnberg, Ruong & Unsgaard (1997) s. 96.

49 Jag minns själv när Sameradion på 1970-talet presenterade jolk av Tirénmaterialen, att många upprördes över det syndfulla i detta.

50 Vaxrulle 548B, Karl Tirén, Musik- och teatermuseet.

51 Vandringsstrion bestod av Karl Tirén, Maja Wickbom och Karl-Erik Forsslund.

52 Forsslund (1914) s. 114. Forsslund gör en poäng av att samisktalande har svårt för två konsonanter i början av ett ord, i detta fall -fr-.

Först började gumman gå fram och tillbaka som en tiger i bur, plötsligt mättade hon ett våldsamt slag mot fonografen med utropet ”satans trolltyg”. Både reproducer och trätt förstördes, så att mitt arbete kunde fortsättas först sedan nya sådana efter telegraferas från Stockholm.⁵³

Sara Ruong är en annan livaktig meddelare till Tirén och i hennes repertoar rymdes ett flertal jojkar med anknytning till kristendom. Denna jojk till Allmaktens fader framfördes under ett bröllop:

*Tat leaiteväksale ken kii
tan li värald nåu unne teko nato mai
sån järatalla ja kätjata
Sån lä teko attje kutte kättja
ietjas manai ståkomav ja
pakata siav ko si mielddde
valla armoteivuotast sån tav takka*

Den allsmåktige i vilkens hand
världen är såsom ett nystan
som han vänder
Han är som en fader
som skådar och ser
på sina barns lekar och
straffar sina barn
då de fela
men i kärlek gör han allt⁵⁴

Det finns även en sång till Allmaktens fader från Abraham Johansson från Vuonatjviken som han lärt sig av sin far. Samma sång sjöng han för kyrkoherden i Sorsele, Anders Fjellner:

På våren med sol och värme
som löste isar och bragte liv
i träd och blommor
Samma allmakt har i sina händer

⁵³ Karl Tirén, Brev till redaktionen av Nya Dagligt Allehanda, Dialekt-, ortnamns- och folkminnesarkivet i Umeå (DAUM), DAUM Acc 3670; Stoor (2007) s. 52; Kjellström, Ternhag & Rydving (1988) s. 104.

⁵⁴ Karl Tiréns dagböcker (1914–1915), Dialekt-, ortnamns- och folkminnesarkivet i Umeå (DAUM) s. 21.

åskans kraft som lät regnen
vattna de torra betesmarkerna⁵⁵

Det finns fler jojkar med religiöst innehåll upptecknade. Anders Månsson från Vallnäs, Tärnaby, jojkade till den himmelske fadern.⁵⁶ Ett antal jojkar prisar Guds skönhet, såsom Lars Erik Granström gör när han jojkar *Gåldesbuovdda*, detta lågfjäll med sin kala topp som varit så frikostig till hans renhjörd.⁵⁷ Även norr om Torneträsk där læstadianismen var stark finner vi fyra sånger till den himmelske fadern. En av dem är den som Mikkel Nilsson Niia jojkade på finska tillsammans med sin dotter Anna jojkar unisont på finska, normalt jojkade man i sin egen tonart oavsett vad den andra jojkade. Esaias Olsson Tjoggi jojkade också på finska till den himmelske fadern. Kajsa Simon Sunna framförde en avskedssång sjungen på samiska, men efter læstadiansk tradition.⁵⁸ Att man sjöng på finska är naturligt då det var på finska man sjöng psalmer och andra kristna sånger. Ovan nämnda sånger finns inte inspelade bara nedtecknade. Frågan är om utövarna själva betraktade sina sånger som jojck eller andlig sång? Definitionen var gränsen går mellan jojck och andlig sång är inte självklar,⁵⁹ på samma sätt som det inte är självklart om konjak ska definieras som medicin eller sprit – ett argument som brukar användas bland læstadianer och absolutister för att kunna dricka lite konjak.

Johan Knutsson Nutti jojkar sig själv, vilket inte är så vanligt då det kan anses högfärdigt, men i detta fall så finns det en anledning.

⁵⁵ Karl Tiréns dagböcker (1914–1915), Dialekt-, ortnamns- och folkminnesarkivet i Umeå (DAUM) s. 9.

⁵⁶ Tirén (1942) s. 97; Forsslund (1914) s. 117.

⁵⁷ Tirén (1942) s. 153–154.

⁵⁸ Tirén (1942) s. 170–182.

⁵⁹ Jag har själv varit med när læstadianer börjat sjunga en psalm eller religiös sång. Många gånger har jag då trott att det var en jojck som de började på.

*Mån läm patsam ákto
i lát attje, ike ádne
i vielja, nunu nu
ike ábba, ja ain ákto, ja
i áktake jurtajs mu árpesvuoda
ká ietja ká Ipme ja pärkal
taihe tat ki mangemusta radđi
Nunnu, Jáunas i lát attje, ike ádne
ike ábba, ike vielja ja
mån läm ain ákto
mutto päre mån pirkim
läm tam radjai⁶⁰*

Jag är kvar ensam
ingen far, ingen mor
ingen bror, nuu nuu
ingen syster, ensam än
ingen förstår, ser min enslighet
förutom Gud och Djävulen
eller den som i slutet råder
Jovna har ingen far, ingen mor
ingen syster, ingen bror och
jag är fortfarande ensam
men bara jag klarar mig
har jag gjort hittills⁶¹

Nuttis sång är en sorgesång som lika mycket handlar om hans familj som inte finns med honom längre. Israel Ruong har kallat denna typ av sånger för komplexa jojkar, där ett flertal motiv kan finnas med och fungera parallellt. Jag har själv diskuterat komplexa jojkar där sångaren växlar perspektiv och träder ur rollen som sig själv. Nuttis första person i början av jojken växlas till att bli Jovna för att sedan återgå till första person. Han har ingen familj och utan familjen har man svårt att överleva, men han har lyckats ändå och det visar på en inre styrka.⁶²

Många präster har fått egna jojkar, från Lars Levi Læstadius och

60 Tirén (1942) s. 199–200.

61 Tack Hanna Outakoski för hjälp med översättningen!

62 Arnberg, Ruong & Unsgaard (1997) s. 24; Stoor (2007); se även Skum, Marja (2012). ”När Inggá Biette selade körrenarna och flyttade söderut ... – en berättelse om en jojk”, Sámi Allaskuvla.

hans bror Petrus till mindre kända namn som Mörtsell, Himmelstrand, Hagström med flera. Till pastor Otto Lindgren finns det en hyllnings-sång som visar att han talade och behärskade samiska (liksom Johannes Mörtsell gjorde i Malå):

*Mi läp mi sameh vuinas
avon kullat Jupmela pakoit
ietjame kielan
mia patje attje lä tav lägim
sån huj sat vuoingalatj ja sapselatj valla
häjos samita vuorasvuotan valla*

Vi lappar äro mycket glada
att få höra Guds ord på vårt eget språk
Vår höga fader har sändt honom
Han har omsorg om både det andliga och
det jordiska⁶³

I den svenska översättningen har Tirén använt ordet *lappar* som var brukligt i det svenska språket under början av 1900-talet. Brita Spout jojkar en vuolle till Alla prästers sång, men den är riktad till en pastor Hagström.

*Kirje, kirje kâl' kirjot kiedan
ie läh vadsjalatjat kirjotet
pirra suokan
mietsin varin
kirje kâl' kirje kiedan
mi läp avon kå
iedne kielav odtjop kullat*

Bok, bok i hand
Flitig att lära (ur boken)
Runt om i församlingen
i skogar och berg
bok, bok i hand
vi äro så glada att höra
vårt modersmål⁶⁴

63 Karl Tiréns dagböcker (1914–1915), Dialekt-, ortnamns- och folkminnesarkivet i Umeå (DAUM) s. 37.

64 Karl Tiréns dagböcker (1914–1915), Dialekt-, ortnamns- och folkminnesarkivet i Umeå (DAUM) s. 39.

Jojk i modern tid

Det har sagts att jojken har varit på väg bort de senaste 150 åren och att det endast funnits spillror kvar i Sverige. Med tanke på resultaten av Tiréns, ULMA:s och Sveriges Radios dokumentationer och andra senare inventeringar som gjorts är det med glädje man kan se att jojken lever ett gott liv i dag. Det vill säga jojken i sig har inget liv, men den lever hos utövarna och hos lyssnarna som kan förstå och gilla eller ogilla det de hör. Olle Edström har beskrivit utvecklingen från 1970-talet fram till i dag och förändringarna är enorma.⁶⁵ Jojken har förändrats mycket, men det gör å andra sidan alla kulturer och kulturella uttryck.

Att jojken har fått en stark ställning och utveckling i dagens Sverige är i hög grad prästen Johan Märaks förtjänst. Han, som präst och jojkare, har blivit och alltid varit en tydlig symbol för att det trots allt inte kan vara syndigt att jojka. Märak har gått efter sin egen övertygelse – redan på 1960-talet spelade han in en skiva; han var med på en av de första jojktävlingarna i Jokkmokk. Han har också varit den som prövat nya vägar genom att jojka ”Bieggá njunni”, ’Vindnosen’, tillsammans med Roger Pontare och ”Bieggá luohti”⁶⁶, ’Vindsång’, med Erik Westberg Vocal Ensemble och Musikhögskolans kammarkör i Piteå, ett verk komponerat av Jan Sandström:

*Na de bieggá bäsädij
Basse Vuoiŋŋa buktta rij
Ibmilis dearvuodajt
Álmmujta Sáme ednamij
buorre sivnnjađusájt*

Nu blåser vinden
kommer med den Helige Ande
En hälsning ifrån Gud
till människorna
i vårt sameland, med välsignelse⁶⁷

65 Olle Edström, From Yoik to Music, i STM-Online vol. 13, (2010), <musikforskning.se/stmonline/vol_13/edstrom/index.php?menu=3>, 19/5 2014.

66 På skivan stavas det ”Bieggá luohte”, vilket är felstavat enligt nordsamisk ortografi. Detta gör det hela komplicerat – nordsamisk titel, men den sjungs på lulesamiska. Följaktligen borde den heta ”Bieggá vuolle”. Å andra sidan är Märaks sångsätt tydligt influerat av nordsamisk tradition.

67 The Erik Westberg Vocal Ensemble, ”Bieggá Luohte” (2001), *Across the bridge of hope*

En nyckel till jojkens väg att bli accepterad inom Svenska kyrkans väggar är ärkebiskop Gunnar Wemans öppenhet för jojken kyrkorummet 1993. Som en markering av FN:s utropade urfolksår 1993 jojkdade då Johan Mårak i domkyrkan i Luleå. Denna handling blev en signal om att kyrkan nu släppt den gamla syndastämpeln på samisk sångtradition. Under 1990-talet blev det plötsligt möjligt att använda kyrkorummet för jojk, särskilt i Härnösands stift som blev ledande i Sverige med en ny syn på jojken. I samarbete mellan Nidaros bispedöme och Härnösands stifts samiska arbetsgrupp har en samisk liturgi framarbetats under ledning av prästen Bierna Bientie och musikern Frode Fjellheim. Ett resultat av detta är att flera samiska mässor har genomförts där jojken är en viktig del, ett annat exempel är den samiska mässa som Frode Fjellheim producerade, *Aejlies gaaltije*, 'Den heliga källan', som första gången framfördes i Harstad år 2000. Musiken spelades in på CD⁶⁸ och vidareutvecklades senare till ett större format som bland annat framfördes med Norrlandsoperans symfoniorkester i Umeå 2007.

Användandet av trumman har också haft en liknande utveckling. Under 1970-talet var det otänkbart att använda en handtrumma, eftersom en sådan var så starkt belastad; jojk och trumma passade sig inte. Under 1980-talet började det förekomma att afrikanska och sibiriska trummor ackompanjerade jojk och nu börjar diskussionen om varför man ska använda andra folks trummor och inte sina egna vid sin egen folkmusik. Sedan 1990-talet vinner de samiska trummorna mark och de har blivit allt vanligare förekommande. Till en början användes dock endast trummor utan symboler på skinnet. Men nuförtiden ser man även symbolförsedda trummor användas. Precis som var gränsen går mellan jojk och andlig sång (psalmsång), kan man ställa sig frågan när en trumma inte längre är en trumma. De som anträder Kiruna stadshus och har öppnat dörrarna med handtagen har faktiskt berört en trumma. Den nu framlidne konstnären Essajas Poggats från Kaitum har tillverkat dörrhandtagen som är en direkt kopia av en skåltrumma, 'goabda', det är bara skinnet som saknas.

Svenska kyrkan har officiellt accepterat jojken som en del av sin

(Stockholm 2002) spår 7–8.

68 Frode Fjellheim, *Aelies gaaltije/The sacred source: an Arctic mass* (Trondheim 2004).

verksamhet. Men är den samiska allmänheten helt beredd på att göra samma sak, att låta jojkens toner flöda i det kyrkliga rummet? De svårigheter med detta som jag mött och som kyrkan måste hantera är: a) att det finns samer som tycker att kyrkan ska hålla sig borta från samiska uttryck och symboler, att kyrkan står för en kolonisering av det samiska, både det materiella och medvetandet och att det behövs dekolonisering, snarare än försoning; b) att många medlemmar anser att jojk och andra "hedniska" symboler inte hör hemma i kyrkans rum, de är fortfarande syndfulla; och c) att andra medlemmar tycker att det är bra att kyrkan och joken möts i kyrkorummet. Det finns ingen undersökning på hur fördelningen är mellan grupper, men saken är helt klar att de finns och det är ett förhållande som kyrkan måste reflektera över.

Källor och bearbetningar

Otryckta källor

Kautokeino, Norge, Sámi Allaskuvla

Skum, Marja (2012). "När Inggá Biette selade körrenarna och flyttade söderut ...: en berättelse om en jojk".

Umeå, Dialekt-, ortnamns- och folkminnesarkivet i Umeå (DAUM), Institutet för språk och folkminnen

Karl Tiréns dagböcker 1911.

Karl Tiréns dagböcker 1912.

Karl Tiréns dagböcker 1913.

Karl Tiréns dagböcker 1914.

Karl Tiréns dagböcker 1915.

Karl Tirén, Brev till redaktionen av Nya Dagligt Allehanda, DAUM Acc 3670.

Uppsala, Institutet för språk och folkminnen, Dialekt- och folkminnesarkivet i Uppsala (DFU)

Edvin Brännström, 1932, Arjeplog och Arvidsjaur, Lappland, Acc 5585.

Margareta Bengtsson, 1943, Arjeplog, Lappland, Acc 21694:3.

Stockholm, Musik- och teatermuseet

Karl Tirén, vaxrulle 548B.

Tryckta källor och bearbetningar

- Acerbi, Giuseppe. *Resa i Lappland 1799* (Stockholm 1964).
- Arnberg, Matts, Israel Ruong & Håkan Unsgaard. *Jojk* (Stockholm 1997).
- Boström, Mathias. ”Johannes Mörtsells jojkuppteckningar: En återutgivning av ’Lapparnes sång’ (1888) med inledning och efterord”, *Noterat* 18 (2010) s. 99–116.
- Collinder, Björn. ”Förord”, i Harald Grundström, *Lapska sånger: Texter och melodier från svenska Lappland fonografiskt upptagna av Landsmåls- och Folkminnesarkivet i Uppsala 1: Jonas Eriksson Steggos sånger* (Uppsala 1958) s. 5–6.
- von Düben, Gustaf. *Om Lappland och lapparne: Ethnografiska studier* (Stockholm 1977).
- Edström, Olle. *Den samiska musikkulturen: En källkritisk översikt* (Göteborg 1978).
- Forsslund, Karl-Erik. *Som gäst hos fjällfolket* (Stockholm 1914).
- Gaski, Harald. *Med ord skal tyvene fordrives: Om samenes episk poetiske diktning* (Karasjok 1993).
- Graff, Ola. ”Den samiske musikktradisjonen”, Bjørn Aksdal & Sven Nyhus (red.), *Fanitullen: Innføring i norsk og samisk folkemusikk* (Oslo 1993) s. 384–432.
- Graff, Ola. ”Om kjærasten min vil jeg joike”: *Undersøkelser over en utdodd sjøsamisk joiketradisjon* (Karasjok 2004).
- Grundström, Harald. ”Lapsk kultur belyst genom jojkning: Föredrag i Vitterhetsakademien 9/1 1958”, *Svenska landsmål och svenskt folkliv* 117 (1994) s. 173–181.
- Holmberg, Uno. *Lapparnas religion* (Uppsala [1915] 1987).
- Kappfjell, Lena. *Vuelieh jih tjihatesh: 3 voernges åarjelsaemien vaajestæjjah* (Karasjok 2008).
- Kjellström, Rolf, Gunnar Ternhag & Håkan Rydving. *Om jojk* (Hedemora 1988).
- Læstadius, Petrus. *Journaler 1: Journal för första året af hans tjenstgöring såsom missionaire i Lappmarken* (Umeå 1977).
- Læstadius, Lars Levi. *Fragmenter i lappska mythologien* (Åbo 1997).
- Launis, Armas. *Lappische Juoigos-Melodien: Gesammelt und herausgegeben von Armas Launis* (Helsingfors 1908).
- Paulaharju, Samuli. *Lappmarksminnen* (Stockholm 1977).
- Pettersson, Olof Petter. *Kristoffer Sjulssons minnen: Om Vapstenlapparna i början af 1800-talet upptecknade av O.P. Pettersson, Louise Bäckman & Rolf Kjellström* (red.) (Stockholm 1979).
- Rheen, Samuel. ”En kortt Relation om Lapparnes Lefwarne och Sedher, wijdskiepellsser sampt i många Stycken Grofwe wildfarellsser”, i *Berättelser om samerna i 1600-talets Sverige: Faksimilientgåva av de s.k. Prästrelationerna m.m. först publicerade av K. B. Wiklund 1897–1909* (Umeå [1671] 1983).
- Schefferus, Johannes. *Lappland* (Stockholm [1673] 1956).
- Stoor, Krister. *Juoiganmuitalusat – jojkberättelser: En studie av jojkens narrativa egenskaper* (Umeå 2007).

- Ternhag, Gunnar. *Jojksamlaren Karl Tirén* (Umeå 2000).
- Tirén, Karl. ”Om jojkning och vuolleh”, *Fornvårdaren* 3 (1928) s. 294–306.
- Tirén, Karl. *Die Lappische Volksmusik: Aufzeichnungen von Juoikos-Melodien bei den schwedischen Lappen* (Stockholm 1942).
- Tornæus, Johannes. ”Berättelse om om Lapmarckerna och Deras Tillstånd”, i *Berättelser om samerna i 1600-talets Sverige: Faksimilieutgåva av de s.k. Prästrelationerna m.m. först publicerade av K. B. Wiklund 1897–1909* (Umeå [1672] 1983).

Internetkällor

- Edström, Olle. From Yoik to Music, i STM-Online vol. 13 (2010), <musikforskning.se/stmonline/vol_13/edstrom/index.php?menu=3>, 19/5 2014.

Diskografi

- The Erik Westberg Vocal Ensemble. *Across the bridge of hope* (Stockholm 2002).
- Frode Fjellheim. *Aejlies gaaltije/The sacred source: An Arctic mass* (Trondheim 2004).

Krister Stoor. Filosofie doktor i samiska vid institutionen för språkstudier och affilierad till Senter for samiske studier (Sesam) vid universitetet i Tromsø och Vaartoe/ Centrum för Samisk forskning (CeSam) vid Umeå universitet. Han är intresserad av hur berättelser i jojkk och tal i tradition återkommer i nutida sammanhang. För närvarande studerar Stoor, den skogssamiska traditionen, hur renskötare lär sig hur betesområdena ser ut och var betesgränserna går, hur kommunikationen ser ut med markägare om samma betesområden. Han studerar även de förändringsprocesser som skett inom renskötelsen i Arvidsjaur-/Arjeplogsområdet under 1900-talet. Stoor är redaktör och medförfattare till *Långa Perspektiv – samisk forskning och traditionell kunskap* (2012) och medförfattare i antologin *L'Image du Sápmi 2* (2013). Han är författare i tidskriften *Kulturella Perspektiv* (2014) där han medverkar med en artikel om björnmöten samt olika sätt att tolka jojkar och berättelser. Internationellt är han ordförande i Indigenous Issues Committee vid University of the Arctic. krister.stoor@umu.se

Sammanfattningar på nordsamiska, lulesamiska och sydsamiska

Ruota girku ja luohiti

Luohti lea njálmálaš cealkámuš sámiid gaskkas mii lea gávdnon doložis. Juoigat lea vuohki mitalit ja govvedit elliid, olbmuid, dáhpáhusaid, eahpelundolaš gaskavuodaid jna. Luohti mearriduvvui girkus 1600-logus dego neavvri doaibman danin go luohiti maid geavahuvvui neavvun noiddiin dehe olbmuiin sullasaš máhtuiguin ollet iežá gulahallamiidda. Guhkes áiggi dát lei gildojuvvon ja ránggáštahtti doaibma. Muhto luohiti ii jávkan. Dat elii iežas eallima dan eahpealmmolaš lanjas, guhkin eret dan stivrejeaddji elihtas geat dávjá ledje mearragátti lahka. Suttolašmearka man girku nu čeahpit gilvvii šattai dađi mielde mánga guovlluin sámiid iežas oaidnu luodis. Dan dihte, go iská boarrásit báddemiid 1910-logu álgogeažis ja čállošiid 1800-logu loahpageažis, oaidná mánga báhpa, eareliiggánit nuorta Västerbottenis ja oarji Norrbottenis leat eanet doaimmalaččat dokumenteren luodi. Sii leat maid ožžon iežas šuoŋaid, buoremus maid juoigi sáhtta geiget soapmásii. Maiddai lestadiánalaš sárndidedjiid gaskkas lea luohiti dohkkehuvvon: ”Luohti ii leat suttolaš, dušše fáll ii juoigga suttolaččat, dego ii ge lea suttolaš čoaskimin váldit guokte jugástaga.” Iskamuš, deattuin 1900-logu ovdáneamis, guorahallá luodi saji sámi álbmogis gaskavuodas girku olbmuiguin.

Översättning Miliana Baer

Svieriga girikko ja juojgos

Juojgos la njálmálasj ávdđájbuktemvuohke sámij siegen ja l máttarájge rájes gávnum. Juojggat lij vuohke giehttot ja gávádit juhtusijt, ulmuttijt, dáhpádusájt, imálasj gasskavuodajt jnv. Danen gá juojgos aj aneduváj rájddon nájdiida jali ulmuttijiida sjimugis máhttudagáj álláttijt ietjá nájdiida, de juojgos 1600-lágon girkkos tjieggiduváj riehtasa dahkon. Málggat ájgen lij ávdđájbuktemvuohke buorgodum ja lágadis. Valla juojgos ittijt gádo. Juojggin tjiehkusin, málggadin oajváláttjajs gudi álu gávnnujin merragáttén. Suddostempal majt girkkonáv tjiehpét lij mujttuj dabrrim suojmma sjattaj sámij ietjas vuojnno juojggusij moatten guovlon. Vájku dav, gá átsát ávdep báddimijt

1910-lågo ålgos ja tjålålvisá 1800-lågo mannegietjes, de vuojnná áлло härrá, sierraláhkáj nuortta Västerbottenin ja oarjje Norrbottenin juojggusav dokumenterijin ienebut gå lij dárbulasj. Ärroduvvam li aj ietjasa tjuojalvisájt, báremus majt juojgge máhttá soabmásij vaddet. Vájku læstadianasárnnediddij siegen la dáhpáduvvam li juojggusav buorrenvállám: ”Juojos ij la suddo, jus val ij juojgga suttulattjat, náv gåk ij la suttulasj juhkat guokta juhkusa gå l tjoaskes.” Átsådibme gähttjá juojggusa sajádagáv sáme álm mugin girikko ulmutij gáktuj, tjalmostimijn 1900-lågo ávdedibmáj.

Översättning Barbro Lundholm

Svienske gærhcoe jih joejke

Dovletjistie joejke njaalmeldh vüekie saemiej luvnie orreme. Gåes-sie joejkin dellie dyjrh, almetjh, deahpadimmieh jih supranormale ektiedimmieh jnv. saarnejin. Joejke aaj näejtien viehkine jallh alme-tjidi viehkine mejtie dagkeres faamoem utnin gosse jeatjah medium jaksedh, nemtie gærhkoeste 1600-jaepine, bahhasvoetine mïerhkel-govvi.

Guhkiem dam meevremem vaatnoehtin jih bysvedadatin. Læjhkan ij joejke haajpani. Dïhte tjeakoes sijnine jeeli, guhkede dej stávroej luvhtie gieh evtemes mïeregaedtiej bealan årroejin.

Gærhcoe væjkele orreme daam sådtoemïerhkem joejkemasse bie-jedh juktie muvhtene lehkesne saemieh jïjtjh jiehtieh daate sådtoe. Læjhkan, gosse båeries joejkh 1910-jaepiej aalkovistie goltele jih tjaaalegh 1800-jaepiej minngiegietjeste lähka, dellie vüepteste guktie gellie hearrah, sjïere noerhte Västerbottenisnie jih årjel Norrbotten-istie, daejtie joejkide vihtesjamme. Dah aaj jïjtjh vuelieh åådtjeme, dïhte åajvemes mejtie joejkije gieše maahta vedtedh. Dovne læstadi-anske lohkih joejkemem dâhkasjahteme. ”Joejkedh ij Leah sådtoe, jis ij sådtoelaaketje joejkh, jih ij Leah sådtoe göökte jovkestahkh jovkedh gåessie tjåetskeme”. Lohkeme joejkemem saemiealmetji raedteste goerehtalla gærhkoen almetji vüestie jih 1900-jaepiej evtiedimmie.

Översättning Sig-Britt Persson och Karin Rensberg-Ripa